

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Лазоренко Станіслав Сергійович,

аспірант кафедри теорії та методики фізичної культури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0003-2267-3049

Рибалко Петро Федорович,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії та методики фізичної культури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-6460-4255

Інформація цієї наукової статті є результатом аналізу релевантної науково-методичної літератури щодо оптимізації освітнього процесу формування фахових компетентностей майбутніх фахівців закладів загальної середньої освіти, з погляду системного підходу в наукових дослідженнях. У сучасній педагогічній галузі відбуваються значні зміни й перетворення, які позначаються на активізації пошуку нових інновацій і підходів, які б допомогли суб'єктам освітнього процесу якнайкраще засвоїти навчальний матеріал і сформувати стійкі та перманентні професійні навички та вміння. Перед сучасною педагогікою досить гостро постає завдання – визначити систему методів і прийомів, спрямованих на оптимізацію зазначеного вище процесу в ситуації дистанційного навчання через військові дії та футуристично безперервні катастрофи як природного, так і техногенного характеру. Освіта виділяється сьогодні як ключова сфера людської діяльності, за допомогою якої і може бути визначений вибір шляху розвитку всього людства загалом і кожної людини окремо. Мета написання цієї наукової статті полягає в діалектиці й акмеології процесу становлення закономірностей і механізмів, які забезпечили формування наукової думки та фахових компетентностей майбутніх учителів начального предмета «Захист України» та сформувати в них систему наукової діяльності – інтелектуальної творчої активності, спрямованої на здобуття й використання нових знань. Для кращої партнерської взаємодії учасників освітнього процесу на засадах рівності, взаєморозуміння та поваги відповідно до «професійного стандарту вчителя» педагог має сформувати в себе такі професійні компетентності: психологічну, емоційно-етичну, педагогічного партнерства тощо. Тому в цій науковій публікації ми проаналізували методологічні принципи, які допоможуть прискорити освітні процеси формування фахових компетентностей учителів предмета «Захист України».

Ключові слова: методологічні принципи, методи, освітній процес, фахові компетентності, «Захист України».

Lazorenko Stanislav, Petro Rybalko. Methodological principles of the formation of professional competences of future teachers of the defense of Ukraine in the conditions of distance education

The information in this scientific article is the result of the analysis of relevant scientific and methodological literature, regarding the optimization of the educational process of formation of professional competences of future specialists of general secondary education institutions, from the point of view of a systematic approach in scientific research. In the modern pedagogical field, significant changes and transformations are taking place, which affect the intensification of the search for new innovations and approaches that would help the subjects of the educational process to learn the educational material in the best way and to form stable and permanent professional skills and abilities. Modern pedagogy faces a rather urgent task – to determine a system of methods and techniques aimed at optimizing the above-mentioned process in the situation of distance learning due to military actions and futuristic continuous disasters of both natural and man-made nature. And education stands out today as a key sphere of human activity, with the help of which the choice of the path of development of all humanity as a whole and each person individually can be determined. The purpose of writing this scientific article is the dialectics and acmeology of the process of formation of laws and mechanisms that ensured the formation of scientific opinion and professional competences of future teachers of the primary subject “Defense of Ukraine” and to form in them a system of scientific activity – intellectual creative activity aimed at acquiring and using new knowledge. For better partnership interaction of the participants of the educational process on the basis of equality, mutual understanding and respect in accordance with the “professional standard of the teacher”, the teacher must develop the following professional competencies: psychological, emotional and ethical, pedagogical partnership, etc. Therefore, in this scientific publication, we analyzed the methodological principles that will help speed up the educational processes of forming the professional competences of the teachers of “Defense of Ukraine”.

Key words: methodological principles, methods, educational process, professional competences, Defense of Ukraine.

Вступ. Дослідження методологічних аспектів фахової підготовки студентів закладів вищої освіти передбачає релевантний аналіз принципів організації педагогічного процесу, акцентованого на формування конкретної якості фахівця – у нашому випадку це формування професійних навичок і вмінь майбутнього викладача

навчального предмета «Захист України» в умовах змішаного та дистанційного навчання. У філософському енциклопедичному словнику «методологія» (грец. *μεθοδολογία*) трактується як сукупність підходів, способів, методів, прийомів і процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльно-

сті для досягнення насамперед визначеної мети [6]. У навчально-методичному посібнику «Історія наукової думки у фізичній культурі» С. Лазоренко трактує указаний термін таким чином: за його словами, «методологія» визначає, що і як вивчається за допомогою теорії. Наукова теорія узагальнює предметно-практичну діяльність науковців, створює систему елементів, де визначальному елементу субординаційно підпорядковані всі інші, що пояснюють виникнення, взаємозв'язок, сутність і закономірності розвитку об'єкту вивчення [3]. У Малій гірничій енциклопедії В. Білецький визначає основне завдання методології, яке полягає в накопиченні і трансферизації соціального досвіду за допомогою спеціальної формалізації принципів і приписів, прийомів та операцій, які містяться в самій науковій і дослідній діяльності. Інструментом реалізації методологічних принципів наукового аналізу педагогічних явищ і процесів є методологічний підхід, який науковці розглядають як «систему діяльності з отримання знань, що дають змогу обґрунтувати програми, логіку та методи оцінки якості соціально-наукових і педагогічних досліджень» [1]. На фоні зазначеної інформації досить актуально представлені Л. Марцевою особливості процесу та форми організації навчання студентів, організація самостійної та науково-дослідницької роботи в умовах закладу вищої освіти. Авторка наголошує на проблемах формування педагогічної культури викладача й аспектам формування його фахових компетентностей [4]. Значну увагу приділяє питанням, які стосуються діяльності, фахового розвитку, компетентності, психологічної, комунікативної підготовки, особистісної культури вчителя Н. Волкова [2].

Аналіз науково-методичної літератури та наукових статей у періодичних виданнях нашої країни констатує такі аспекти: по-перше, актуалізувався пошук сучасних дидактичних принципів, покликаних оптимізувати процес засвоєння фахових знань обсервантами освітнього процесу в умовах дистанційного навчання; по-друге, відсутність диференціації останніх відповідно до майбутньої професійної діяльності. Тому, врахувавши вищезазначене й використавши системний підхід у науці, ми спробували вирішити прогностичні завдання

нашого дослідження щодо систематики методологічних принципів, які б дали змогу сформувати стійкі фахові компетентності майбутніх учителів навчального предмета «Захист України».

Наукові методи та підходи. Для вирішення задекларованих завдань щодо написання цієї публікації ми використали релевантні методи дослідження, викладені в навчально-методичному посібнику за редакцією А. Є. Конверського «Основи методології та організації наукових досліджень»: історичний метод дослідження, логічний метод дослідження, аналіз науково-методичної літератури, аналіз, систематика та хронологія отриманої інформації. Для досягнення прогностичної мети ми використали системний підхід у науці, який дає нам змогу дослідити об'єкт як цілісну множину елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розглядати об'єкт як модель системи [5].

Результати дослідження. Проаналізувавши загальний об'єм методологічних принципів навчання, ми виокремили необхідні, на нашу думку, які в процесі застосування оптимізують процес формування фахових компетентностей майбутніх учителів предмета «Захист України», і поділили їх на три групи – неспецифічні, специфічні й інформативні (рис. 1).

До першої групи ми віднесли такі норми. Принципи проблемності, активності та свідомості навчання впливають із того, що позитивний результат будь-якої діяльності характеризується насамперед активністю суб'єкта освітнього процесу, яка і визначає аспекти оптимізації пізнавальної діяльності суб'єктів навчання. Урахування цих принципів передбачає позитивне ставлення до навчання, впровадження проблемного навчання, диференціацію навчального матеріалу тощо. В умовах змішаного навчання вказані принципи впливають на формування тенденцій до самоосвіти й формування рефлексивного та стратегічного компонента.

Принципи систематичності й послідовності навчання обумовлені тим, що кожна наука має свою систему, яка досягається послідовним викладенням навчального матеріалу протягом освітнього процесу. Унаслідок цього студенти усвідомлюють логіку знань. Послідовність логічності алгоритму навчання врахо-

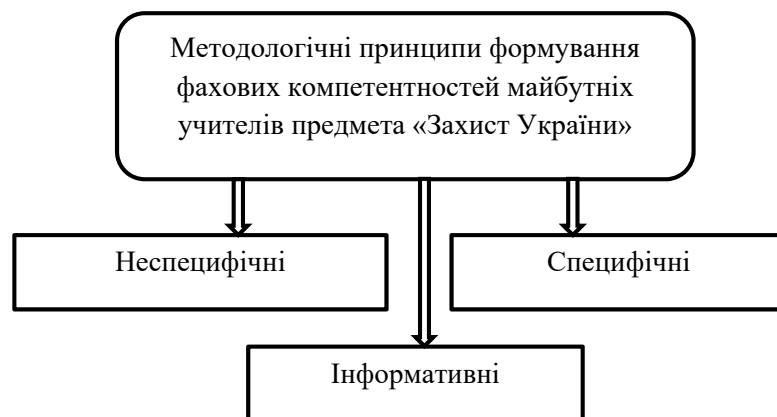

Рис. 1. Систематика методологічних принципів формування фахових компетентностей майбутніх учителів предмета «Захист України»

вують у процесі розробки навчальних програм, які передбачають засвоєння навчального матеріалу «від простого до складного». Логічні зв'язки між структурними частинами характерні і для курсів фундаментальних дисциплін у фаховій підготовці майбутніх вчителів предмета «Захист України» в умовах змішаного та дистанційного навчання.

Принципи формування як алгоритмічних, так і евристичних прийомів інтелектуальної діяльності означає цілеспрямовану навчальну активність суб'єкта освіти щодо формування узагальнених прийомів їх розумової діяльності. Прийоми алгоритмічного типу – це прийоми раціонального, адекватного та релевантного мислення, оволодіння ними забезпечує можливість розв'язання широкого спектра завдань, на які ці прийоми розраховані.

Принципи систематичного розвитку основних видів мислення – наочно-дійовий (розв'язування завдань, пов'язаних із діяльністю безпосередньо), наочно-образний (розв'язування завдань, пов'язаних із оперуванням образами, які порівнюються, аналізуються, узагальнюються для нового відображення дійсності) і абстрактний (вирішення завдань пов'язується з поняттями, які не мають чуттєвого підґрунтя). Для формування фахових знань майбутніх учителів важливими є всі види мислення, оскільки часто віртуальний контент має ознаки як абстрактні, так і чуттєві, а його аналіз важливий для діалектики педагогічної галузі.

Принципи індивідуалізації і диференціації важливі для урахування персональних компетентностей майбутніх педагогів навчального предмета «Захист України» щодо диференціації подання навчального матеріалу, встановлення вимог до їхніх навчальних досягнень. Їх дотримання передбачає дозування навчального матеріалу для учнів, зважаючи на їх інтелектуальний розвиток, намагання кожного учня розвивати свої здібності.

Принцип перманентності потребує забезпечення постійності й послідовності процесу формування фаховості майбутніх учителів в умовах дистанційного навчання. Цей принцип реалізується поєднанням різних організаційних форм і методів навчання із самоосвітою та передбачає застосування багатфакторного спектра засобів навчання в процесі вивчення начального предмета на всіх етапах освіти. Зазначимо, що постійний розвиток інформаційного суспільства зумовлює потребу в навчанні протягом усього життя. У контексті підготовки зазначених фахівців це означає, що вчителю або тренеру потрібно буде весь час здійснювати моніторинг появи нових освітніх ресурсів або їх оновлених версій, досліджувати аспекти залучення інноваційних засобів для розв'язання завдань навчального предмета «Захист України».

Принцип інтеграції знань передбачає прогнозування цілісного процесу навчання та реалізується завдяки актуалізації і постійному зверненню до міжпредметних зв'язків. Інакше кажучи, принцип інтеграції передбачає поєднання спеціальних навчальних дисциплін, які зумовлюють формування цілісної системи загальних знань, навичок та вмінь, і реалізується на базі інтегрованих зв'язків навчальних предметів, спецкурсів і практичної підготовки учнів.

Тепер сформулюємо специфічні принципи професійної підготовки майбутніх учителів предмета «Захист України». Принцип гармонійного інтелектуального та фізичного розвитку особистості в сучасному освітньому контексті трактується як процес тривалого аналізу інформаційного контенту, щоб бути інтелектуально готовим до роботи з учнями закладів загальної середньої освіти, а це призводить до зменшення рухової активності студента, що негативно впливає на показники його індивідуального здоров'я. Фізична культура є одним із доступних засобів зміцнення здоров'я. Водночас у процесі професійної підготовки майбутніх учителів перевага повинна надаватися вихованню кращих фізичних якостей, що оптимізують інтелектуальні якості, на яких базується формування фахових навичок та вмінь. Принцип свідомого залучення студентської молоді до цінностей фізичної культури і спорту є важливим через обраний фах і мету майбутньої професійної діяльності.

Принцип орієнтації на застосування фахових освітніх ресурсів передбачає моделювання кожного виду навчальної діяльності з орієнтацією на залучення фахових ресурсів (мається на увазі ресурс, який сприяє фаховому зростанню майбутнього спеціаліста у своїй сфері чи галузі економіки). Реалізація цього принципу можлива не лише під час вивчення фахових дисциплін. Його раціональність доцільна і під час вивчення не фахового компонента вищої освіти: інформатичних дисциплін, дисциплін мовного спрямування, філософсько-педагогічних предметів тощо.

Принцип зв'язку навчання з життям у процесі професійної підготовки вчителів предмета «Захист України» демонструє свою ефективність через потужний вплив цифрових технологій і засобів на всі сфери життєдіяльності людства. Спеціальність «014 Середня освіта (Фізична культура). Захист України» сьогодні «озброюється» досить досконалою комп'ютерною технікою та автоматизованими системами навчання, які надзвичайно швидко знаходять застосування в освітньому процесі та мають використовуватися вчителями в професійній діяльності. А це потребує їх попереднього опанування й усвідомлення напрямів застосування. Зазначимо, що згаданий принцип узгоджується з концепцією інформатизації освіти й передбачає в подальшому активне використання цифрових технологій і засобів в освітній і квазіпрофесійній діяльності.

Принцип історизму концентрує найважливіші методологічні установки діалектики й означає підхід до дійсності як до примата, що змінюється в часі та діалектично розвивається. Це принцип матеріальних систем у їх становленні й розвитку, в органічному зв'язку з умовами, що їх генерують. Сутність принципу історизму розкривається через аналіз змісту діалектики шкільного курсу «Захист України» в історичному контексті, характеристику методів та інших пізнавальних маніпуляцій; з'ясування їх евристичного значення для діджиталізації знань навчальних предметів.

Щодо формування фахових компетентностей майбутніх учителів навчального предмета «Захист України», то ми вважаємо доцільним використання специфічних принципів змішаного та дистанційного навчання: принципу інтерактивного діалогу; принципу сугестії; принципу доцільного вибору форм і методів навчання; принципу «перспективного або розвивального» консультування.

Принцип інтерактивного діалогу обумовлений дискусійним форматом спілкування в умовах віртуального простору, а тому потребує певних особливостей у своїй організації: суб'єкти навчання мають можливість будь-коли дізнатися про наступний вид навчальної роботи; інтерактивна взаємодія повинна бути психологічно комфортною для учасників освітнього процесу. Принцип полягає в реальних і водночас інтенсивних умовах сприйняття інформації майбутніми фахівцями нарівні з викладачем навчального курсу. В умовах інтерактивного діалогу студенти розвивають критичне, раціональне та стратегічне мислення, навички аналізу інформації, порівняння різних підходів, пропонують розв'язування складних проблем, ураховуючи альтернативні думки. Також завдяки дотриманню цього принципу формуються навички спілкування в мережі не тільки усного, а й письмового через електронне листування, участь у форумах, чатових діалогах тощо.

Принцип сугестії (англ. suggest – «пропонувати, радити») передбачає можливість організації діалогу на вимогу студента. Зворотний зв'язок сугестії здійснює контроль і коригує дії студента, дає рекомендації з подальшої роботи, здійснює постійний доступ до довідкової і роз'яснювальної інформації. Під час контролю з діагностикою помилок зворотний зв'язок сугестії видає аналіз роботи з рекомендаціями щодо підвищення рівня знань. Така діяльність відповідає студентоцентрованому підходу до навчання, а також узгоджується з вимогами загальноєвропейських рекомендацій щодо гуманізації та демократизації навчального процесу.

Принцип доцільного вибору форм і методів навчання передбачає, що в умовах змішаного навчання не можна повсюдно використовувати однакові форми й методи навчання, оскільки їхня ефективність в умовах традиційного, дистанційного, неформального навчання різна. Зокрема, для очного навчання нами пропонуються традиційні лекції-візуалізації, практичні та лабораторні заняття, семінари, для дистанційного навчання – вебінари, платформи відеозв'язку для організації семінарів і лекцій. Неформальне навчання слід підтримувати тренінгами, майстер-класами, проведенням конференцій тощо.

Продуктивність професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах змішаного та дистанційного навчання забезпечується реалізацією інтеграції викладачів до активного консультування діяльності студентів в режимі онлайн та офлайн. Саме принцип перспективного або розвивального консультування раціоналізує зменшення контактної (викладацької) активності

модератора освітнього процесу та збільшує його консультативні і керівницькі дії, ефективність організації самостійної роботи й самостійних досліджень підлеглих. Серед особливостей роботи викладача в умовах змішаного та дистанційного навчання відзначимо такі: проведення тьюторіалів; організація інтернет-конференцій для групи; організація інтерактивного зворотного зв'язку через електронну пошту, чат, інші канали комунікації; мотивування учнів самонавчатися й розвиватися в певному напрямі.

До третьої групи інформативних методологічних принципів ми пропонуємо віднести такі норми: квантування, повнота, наочність, навігація, керованість, адаптація, відкритість.

Принцип квантування – розподіл матеріалу на розділи чи частини, мінімальних за об'ємом, але зациклеваних спільним змістом. Навчальний матеріал у такому випадку може дробитися на розділи, які, зі свого боку, поділяються на частини з текстовою складовою та раціональною візуалізацією. Кожен розділ повинен складатися з теоретичного блоку, контрольних запитань з теорії, вправ і тестів, контекстної довідки тощо. Це дає змогу здійснити чітку деталізацію мети навчання, вирішити прогностичні завдання, персоналізацію освітнього простору, побудувати ефективну стратегію та логіку навчання.

Принцип повноти передбачає наявність низки компонентів електронного ресурсу, який забезпечує певну навчальну дисципліну. Можливості інформаційно-цифрових технологій щодо представлення текстової і візуально-ілюстративної інформації з аудіо- чи відеосупроводом загалом розширюють індивідуально-вибіркові функції самих цифрових освітніх ресурсів та якнайповніше забезпечують сприйняття навчального матеріалу в процесі самостійної освіти.

Принцип наочності дає змогу краще засвоїти теоретичний матеріал через набір кадрів, малюнків, світлин, графіків, діаграм тощо з мінімізацією текстової інформації, що полегшує розуміння й запам'ятовування нових понять, тверджень, фактів, методів і т. ін. Перевагою наочного цифрового освітнього ресурсу (ЦОР) є можливість широко використовувати різні кольори, що істотно збільшує його інформаційну вагу. ЦОР дає змогу виділяти окремі слова або фрази кольором, фоном чи іншим способом, що покращує наочність і допомагає акцентувати увагу на головному. Такі практики візуалізації можуть містити велику кількість ілюстративного матеріалу, що активізує когнітивну діяльність і забезпечує практичну наочність навчання. Використання відеофрагментів або анімації створює можливість передавати відповідні процеси в динаміці. Ці компоненти визначають мультимедійний характер освітнього компонента та полегшують засвоєння навчального матеріалу, що прямо пропорційно впливає на формування фахових норм майбутніх учителів навчального предмета «Захист України» і не тільки. За даними ЮНЕСКО, за аудіосприйняття засвоюється тільки 12% інформації, за візуального – 25%, а за аудіо-візуального – до 65%.

Принцип навігації – кожна частина навчального матеріалу має бути маркованою гіпертекстовими посиланнями з іншими модулями так, щоб у користувача був вибір переходу до будь-якого іншого інформаційного контенту. Такий принцип не унеможливує, а навіть припускає наявність рекомендованих переходів, що реалізують послідовне вивчення курсу.

Принцип керуваності – студент самостійно керує цифровим освітнім ресурсом, він має можливість проєктувати на екран будь-яку кількість прикладів і пояснень, а також перевіряє себе, відповідаючи на контрольні запитання та виконуючи контрольну роботу заданого рівня складності.

Принцип адаптації передбачає можливість налаштування під потреби користувача (вибір рівня складності матеріалу, прикладної спрямованості, ілюстрування тощо).

Принцип відкритості дає змогу суб'єкту освітнього процесу компонувати й розширювати електронний курс додатковими темами, здійснювати його періодичну модифікацію та видозміну.

Висновки. Отже, проблема формування фахових норм майбутніх учителів предмета «Захист України» в умовах змішаного та дистанційного навчання розглядалася нами на філософському рівні з позицій конструктивізму на основі системного підходу в науці, що характеризує ставлення до навчальної діяльності як до активного процесу конструювання знань, а за викладачем визнає пріоритетність функції модератора цього процесу, а не ретранслятора навчальної інформації. Ця філософська основа має безпосередній вплив на розуміння й раціональне тлумачення прогресивних ідей інформатизації та ефективності засвоєння навчального контенту, коли нові знання виникають у процесі активної діяльності респондентів освітнього процесу. Підводячи підсумки написаного, зазначимо, що аналіз релевантної науково-методичної літератури дав нам змогу систематизувати ефективні методологічні принципи формування професійного статусу майбутніх працівника закладу загальної середньої освіти в умовах змішаного та дистанційного навчання.

Література:

1. Білецький В. Мала гірнича енциклопедія. Донецьк : Донбас, 2004. 640 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 615 с.
3. Лазоренко С. Історія наукової думки у фізичній культурі. Суми : ФОП Цьома С. П., 2023. 262 с.
4. Марцева Л. А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. 150 с.
5. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів. За редакцією А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 352 с.
6. Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

References:

1. Biletskyi, V. (2004). Mala hirnycha entsyklopediia. Donetsk: Donbas, 640 p. [in Ukrainian].
2. Volkova, N.P. (2012). Pedagogika: navch. posib. Kyiv: Akademvydav, 615 p. [in Ukrainian].
3. Lazorenko, S. (2023). Istoriia naukovoï dumky u fizychnii kulturi. Sumy: FOP Tsoma S.P., 262 p. [in Ukrainian].
4. Martseva, L.A. (2022). Pedagogika i psykholohiia vyshchoi shkoly: navch. posib. Zhytomyr: Derzhavnyi universytet "Zhytomyrska politekhnikha", 150 p. [in Ukrainian].
5. Konverskiy, A.Ye. (red.) (2021). Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen: navch. posib. dlia studentiv, kursantiv, aspirantiv i adiunktiv. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. 352 p. [in Ukrainian].
6. Shynkaruk, V. (2002). Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk. Kyiv: Abrys, 742 p. [in Ukrainian].